

מחשבה קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

בכא בתרא דף קנא

מצווה מחמת מיתה

הנותן מתנה ומדגיש שעושה זאת מפחד המיתה ('מצווה מחמת מיתה'), יכול לחזור בו.

במהר"ם שיף בסוף מס' ב"ק מובאים דברי אגדה. ומבאר את מכירת הבכורה ע"י עשיו ע"פ סוגיין: עשיו אמר "הנה אנכי הולך למות", דהיינו שמחמת כן הוא מצווה מחמת מיתה, וממילא יוכל לחזור בו. לכן אמר לו יעקב "השבעה לי כיום", כלומר השבע לי שהמכירה תהיה כמו היום, ולא מצווה מחמת מיתה.

המהר"ל דיסקין (פרשת תולדות) מביא את ד' המהר"ם שיף ומעיר שהרי עשיו היה אנוס, וכיצד חלה השבעה. ומיישב שמדויק בפסוקים שיעקב נתן לעשיו לחם יחד עם נזיד העדשים, למרות שלא ביקש זאת. והטעם שנתן לו לחם היה שיתחזק ולא ירגיש שהולך למות, ולא יהיה מצווה מחמת מיתה.

ונביא את דברי הכת"ס סוף פרשת תולדות שמבאר את הפסוקים ע"פ הסוגיות.

נאמר "וישטום עשיו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו", וצ"ב מדוע כתוב שכעס על הברכה ולא מוזכר שכעס על לקיחת הבכורה. וביאר, דאיתא בשו"ת הריב"ש שרצה השואל להוכיח דבשבעה חל קנין בדבר שלב"ל, דהא מכר הבן בחיי האב מה שיירש מאביו הוי דשלב"ל ואיך מכר עשיו ליעקב הבכורה, וע"כ דבשבעה מהני, והוא נשבע לו. והריב"ש דחה דקודם מ"ת היה הדין דאדם מקנה דבר שלב"ל.

והנה מבואר דגם למ"ד אדם מקנה דבר שלב"ל אם מת הבן בחיי האב בטלה המכירה דבני בנינים אומרים אנו מכוח אבוא דאבא קאתינא, ומעתה י"ל שזו מחשבת עשיו שמכר הבכורה ליעקב להיותו הולך למות, וכ' רמב"ן שמעותד למות כי הולך במקום סכנה במקום חיות וליסטין, וא"כ קרוב להיות שימות בחיי האב ובטלה המכירה ויטלו בניו חלק הבכורה, וע"ז סמך ומכר ליעקב, והיינו "הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה", דהבנים יקחו הבכורה.

וכאשר יצחק נתן את הברכה לעשיו אמר לו "על חרבך תחיה", ופירש הרמב"ן שלא יזיקוהו החיות והלסטים, ושוב לא קרוב הוא למות, וע"ז תקיים המכירה ליעקב. ומדוקדק היטב שעשיו שטם את יעקב על אודות הברכה אשר ברכו אביו, היינו שברך את עשיו גופיה - על חרבך תחיה.

ומוסיף הכת"ס שעל כן כתוב "יקרבו ימי אבל אביו", והיינו שעד עכשיו סבר עשיו שאבילותו תקדים לאבילות יצחק, אך עתה שנתברך בחרב, יקדים יצחק למות, וע"ז תקיים מכירת הבכורה. ומסיים הכת"ס "והוא דרוש נאה".

דף קנב

רב נחמן ורב נחמן בר יצחק

מסופר בגמ' שרב נחמן בר יצחק ישב מאחורי רבא, ורבא ישב לפני רב נחמן. הרי שרבנב"י אינו ר"נ סתם.

והדבר נוגע לסוגיא בגיטין לא, ב: "רבא ור"נ בר יצחק הוו יתיב, הוה חלף ואזל רב נחמן בר יעקב דיתבי בגוהרקא דדהבא ופריס עליה סרבלא דכרתי, רבא אזל לגביה רנב"י לא אזל לגביה, אמר דלמא מאינשי דבי ריש גלותא נינהו, רבא צריך להו, אנא לא צריכנא להו". רש"י מפרש שרבנב"י לא הוצרך לו, כיון שרבנב"י חתנא דבי נשיאה הוא. והתוס' שם מעיר שהרי מי שהוא חתן של ריש גלותא הוא סתם רב נחמן, ובדברי רש"י חזינן שלמד שר"נ בר יצחק הוא ר"נ סתם. ומקשים התוס' דבעירובין (מג, ב) אמרינן יתיב ר"נ בר יצחק אחוריה דרבא ויתיב רבא קמיה דר"נ. ובמלא הרועים מציין לסוגיין שג"כ מופיע כנ"ל. והביאו התוס' ראיות נוספות לכך שסתם ר"נ אינו ר"נ בר יצחק.

גם ברש"י במגילה חזינן שסובר שהם אותו אמורא, שכתב שרב נחמן בר יצחק מחסידיי בבל הוא, דבסוטה מט, ב אמר 'לא תיתני יראת חטא דאיכא אנא', ושם מופיע ר"נ סתם.

וקשה מה יענה רש"י לראיות התוס'.

ולישב את רש"י יש אומרים שהיו שני ר"נ בר יצחק.

ובתולדות תנאים ואמוראים (ח"ג ערך רב נחמן) ביאר דגם רש"י מודה שאינו אותו ר"נ, ומה שכתוב ברש"י במגילה אין הכוונה לר"נ בר יצחק אלא היה כתוב רנב"י והכוונה לר"נ בר יעקב. ומש"כ רש"י בגיטין, הכוונה שר"נ בר יעקב הוא חתנא דבי נשיאה. והיינו שר"נ בר יצחק ראה את הכרכרה ולא הלך לשם, כי מי שהיה בכרכרה היה ר"נ בר יעקב שהוא היה חתן דריש גלותא, וסבר שרבא הלך לקבל את פניו מצד שאותו ר"נ בר יעקב הוא חתן ריש גלותא והיה צריך ממנו טובות, ועל כן אמר על עצמו שאינו זקוק לכך. ונמצא לפי מהלך זה דרש"י מסכים לתוס' שסתם ר"נ בש"ס הוא ר"נ בר יעקב.

דף קנג

להתחיל עם דבר טוב

שכ"מ שכתב בשטר "בחיים ובמוות", רב אמר הרי היא כמתנת שכ"מ, ומה שאמר 'מחיים' הוא לסימן טוב. ופירש רשב"ם שאינו רוצה לפתוח פה לשטן, וכאומר: המקום יצילני מחולי זה ולא אמות.

בגיטין (עה, ב) איתא שאם אדם כותב גט עם תנאי שהגט יחול אם ימות, מדיני תנאים צריכים 'הן קודם ללאו', כלומר 'אם מתי יהיה גט, ואם לא מתי, לא יהיה גט', אבל כיון דלא מקדים איניש פורענותא לנפשיה, צריך להיות התנאי באופן כזה: 'אם לא מתי יהיה גט, אם מתי יהיה גט, אם לא מתי לא יהיה גט', כדי שלא יתחיל בדבר רע.

הבן איש חי בשו"ת תורה לשמה (שחתום עליו יחזקאל כחלי, ובאמת נכתב ע"י הבא"ח בעצמו, כפי שהעיד בנו), דן בענין, ומוכיח מהגמ' הנ"ל שעדיף להתחיל בכי טוב ולסיים בכי טוב, או לפחות שאין ברירה ומוכרח להזכיר את הרע, האם עדיף להתחיל בטוב ולסיים ברע, או להתחיל ברע ולסיים בטוב. ומשיב שאם א"א להתחיל ולסיים בטוב, עדיף להתחיל בטוב ולסיים ברע. ומביא את הגמ' בגיטין, והרמב"ם שהביא את דין הגמ' כתב "ולא יפתח פיו תחילה לפורענות". רואים שם שעדיף להתחיל בטוב ולסיים בטוב, והעיקר הוא לסיים בטוב. וכתב הבא"ח "והנה הרוב מקפידים יותר על הסיום, וזה אינו, אלא אדרבה יש להקפיד על ההתחלה יותר, להתחיל בטוב". ונוגע הדבר לקריה"ת, שיותר חשוב להתחיל בענין טוב מאשר

מהדורה על הש"ס, ומוסיף ידיעה חשובה: "וכמדומה לי שמסכתות נדרים, נזיר, ערכין, כריתות, תמורה, מעילה, תמיד, נחטפה השעה ולא נעשה עליהן מהדורא, ולכן באמת לשון מסכתות הללו אינן כסגנון שאר הש"ס", נמצא שהש"ס שבידינו רובו הוא מהדורא בתרא, ורק מסכתות מסוימות הם מהדו"ק..

דף קנח

אורא דארץ ישראל מחכים

ר' זירא שינה את דעתו כשעלה לא"י. ואמר על כך: שמע מינה אורא דא"י מחכים.

ונביא קצת מדברי רבותינו בענין זה:

רבינו בחיי (עקב ה, ט) על הפסוק ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, כתב: "ולפי שהתורה והחכמה א"א לאדם להשיגם על השלמות אלא עם ההכנות הראויות הצריכות לו, ומלבד ההכנות יצטרך שיהיה אורא דארץ זך וטוב כי יועיל הרבה בלימוד, וטוב ההכנות והאורא הטוב אשר בארץ, על כן יאמר: החכמים שבה לא יאכלו במסכנות לחמה של תורה, כי יהיה לבם כפתחו של אולם לטוב ההכנות ורחבה מיני ים לטוב האורא, וכמו שדרשו רז"ל וזהב הארץ היא טוב, אין תורה כתורת א"י ואין חכמה כחכמת א"י, ואמרו אורא דא"י מחכים. משא"כ בחכמים שבחו"ל שהם חסרי ההכנות והאורא הטוב, והם בודאי אוכלי לחם העצבים..."

הריקאנטי (פרשת אחרי מות יח, כה) מזכיר את הרמב"ן הידוע שעיקר המקום לקיום התורה הוא בא"י, כי חו"ל הוא חלק השרים, וא"י הוא חלקו של הקב"ה, ומביא את ד' הגמ' כאן "ועל כן אמרו רז"ל אורא דא"י מחכים מפני המוצק אשר על ראשם", כלומר שהקב"ה מגלה שכונתו בא"י, ועי"ז אורא דא"י מחכים.

באדרת אליהו (דברים א, ו) איתא דגילוי של תורה הוא בא"י כמ"ש אורא דא"י מחכים, וגם הנבואה אינה שורה אלא בא"י, ולכן ברח יונה שלא רצה שתשרה עליו שכונתו. וכן נאמר באיכה "מלכה ושריה בגוים אין תורה, גם נביאיה לא מצאו חזון מה", דבגלות אין גילוי של חכמת התורה.

בפרי צדיק (זאת חנוכה אות כה) הוסיף דהגמ' כאן קאי על עיקר המקום לתושב"ע, ומביא את ענין אורא דא"י מחכים.

במגלה עמוקות מזכיר כמה פעמים שמשנה רצה להכנס לא"י כדי להגיע בה לדרגת החכמה של א"י.

דף זה נלמד בשבת מברכין כסליו, וראוי לציין לדברי הבני יששכר (מאמרי כסליו טבת מאמר ג), שמביא קושיית הקדמונים מדוע בחנוכה אין מחמירים את ספיקא דיומא בחו"ל. ומבאר ע"פ עומק הדברים, שבכל יום טוב נשפעים השפעות קדושת החכמה לנשמות ישראל, וכדי לקבל את החכמה הזו צריכים כלי קיבול מתאים. הנמצא בא"י יש לו את סגולת אורא דא"י, ויכול לקלוט החכמה ביום אחד. אך בחו"ל צריכים שני ימים טובים. כשמגיעים למועדים של דרבנן, שעיקר היו"ט מגיע מהחכמים, שהם שייכים לחכמה ממש, הם נתנו כלים לתפוס את החכמה גם ביום אחד אפילו בחו"ל.

ויש להוסיף על כך, שכל ענין החנוכה הוא שהנס נעשה בא"י, שזה המועד היחיד שמזכירים נס שהיה בא"י. וכיון שזהו נס של א"י, ההשפעה שחוזרת כל שנה, היא גם בתוקף של א"י, ועל כן יש במועד זה בחינת אורא דא"י מחכים, ויש בו כלי קיבול גדול יותר. (אלא שהסבר זה לא יבאר את פורים, דו"ק).

מהלך נוסף מבאר הישמח משה: כל מה שכתוב בגמ' כאן שצריך להיות בן עשרים, היינו בישראל, אבל בן נח אין בו את הכללים הללו, והולכים שם בתר אומד הדעת, ולכן גם קודם גיל עשרים אפשר למכור. והנה לעיל בדף ט"ז איתא בגמ' שבאותו היום עשיו בא על נערה המאורסה. והקשו שם התוס' דבן נוח אינו מצווה על נערה המאורסה, ורק בעולת בעל. ותירצו התוס' שאה"נ אין בזה ממש איסור, אלא דבר שאינו ראוי.

והנה דנו הקדמונים אם האבות יצאו מכלל בני נוח, ומעתה ידע עשיו שאם מחשיב עצמו כישראל יתחייב מיתה מצד הנערה המאורסה, וזה שאמר "הנה אנוכי הולך למות". כדי להפטר מן הדין החשיב עצמו כגוי, אך מאידך אם כן יוכל למכור את הבכורה, שרק בישראל אין יכול למכור עד גיל עשרים. וזה שאמר לו יעקב "מכרה כיום את בכורתך לי", דהיינו שהיום שהחזקת עצמך כגוי, תוכל למכור לי את הבכורה, אף שאינך בן עשרים.

דף קנז

מהדורא קמא ומהדורא בתרא

הגמ' אומרת שרב אשי היה לו מהדורא קמא ומהדורא בתרא, וחזר בו במהדו"ב. מבאר רשב"ם בשם הקדמונים שרב אשי היה ראש הישיבה ששים שנה (גירסתנו שחי ששים שנה וכבר תוקן, עיין הגו"צ), ובסוף ל' שנים ראשונות סיים התלמוד, וזה מהדו"ק, ובסיום השלושים שנים הנוספות, סיים שוב וזו מהדורא בתרא.

באגרת רב שרירא גאון מוסיף, שאת מסכת כלה למדו בחודשי ניסן ותשרי, בכל חודש מסכת אחת. נמצא שבשנה למדו שתי מסכתות, וכעבור ל' שנים הסך הכל הוא ששים מסכתות, שהוא כל הש"ס.

רבי ישעיה פיק בספרו שאלת שלום בהקדמה, מעיר היכן מצינו ששים מסכתות. והרמב"ם בהקדמה לפהמ"ש (ד"ה והחלק הששי) העלה בחשבונו שיש ששים ואחת מסכתות.

החת"ס (קובץ תשובות סי' סד) מיישב שמבו' ברמב"ם שיש הסוברים שסנהדרין ומכות הן מסכת אחת, ושוב עולה ששים מסכתות, והן הן דברי רב שרירא גאון. עוד הביא החת"ס דיש שהביאו שיש ס"ג מסכתות וסימנך "יהא לבך ג"ס בהן", עיי"ש מה שביאר בזה.

עכ"פ מבו' בגמ' כאן שרב אשי שינה את דעתו בין מהדו"ק למהדו"ב.

בקנאת סופרים על ספהמ"צ לרמב"ם (סוף שורש יד) כתב בייחס למקומות שיש סתירה בין סהמ"צ לרמב"ם ובין ספר היד החזקה, דמכיון שספר היד הוא בתראה, הרי שחזר בו הרמב"ם ביניהם, וכענין מהדו"ק ומהדו"ב דסוגיין, "וכן דרך חכמים ונבונים אשר דעתם מתוספת עליהם כל זמן שמזקינים".

בשם הגדולים (מערכת גדולים ש) מביא שהבית שמואל כתב שתי מהדורות. וזו שיש בידינו היא מהדו"ב. ושינה דעתו מכמה דברים שנכתבו במהדו"ק.

בספר קנאת סופרים לר"ש קלוגר (השמטות סי' כ) מביא שיש ששאלו סתירה בין שתי תשובות שכתב, ואין זו תפיסה, שאנשים משנים את דעתם כפי שמצינו ברב אשי. ועוד מביא שהפמ"ג נשאל על שכעת סותר למה שכתב בספריו, והשיב שחזר בו, כענין מהדו"ק ומהדו"ב.

בתפארת ישראל (אבות פ"ב בועז אות ב) כתב ש"דבר זה הוא חובה על כל מחבר ספר, לעשות מהדורא על החיבור, ולפשפש בסדקיו ובזויות העמומים והכהים. ומי לנו גדול מרז"ל, והרי גם רב אשי עשה